

Taxner-Tóth Ernő: Tamási Áron

„Tamási Áron rendes feltámadása a halálával kezdődött” — mondotta *Sütő András* szép beszédében, ama nevezetes, esős vasárnapon, amidőn a két Szervátiusz szobrát avatták Farkaslakán. S valóban, nem sokkal a temetés után Féja Géza, a jó barát és pályatárs, megrendült szívvel egy szép, könyvnyi esszével jelentkezett, majd nem sokkal később *Izsák József* több fontos adalékkal és elemzéssel szolgáló kismonográfiát adott közre Romániában. Most kézhez vehettük a harmadik pályaképet, *Taxner-Tóth Ernő* munkáját.

„Elsősorban az irodalommal most ismerkedőknek szánjuk ezeket a könyveket, kedvet ébresztő szándékkal a további olvasáshoz” — tájékoztat a könyvecske kíséző kártyája. A sorozatterv célkitűzése, és az eddigi könyvek egyáltalában nem a könnyű s igénytelen íróportrék igényét jelzik. Talán ez a vállalkozás mindennél nehezebb; színes, érdekes, tudományos igényű pályaképeket kell az olvasók kezébe adni. Olvasásra kapható, eligazító munkákat. Taxner könyvének lektorai jó emlékezetünkben vannak Tamási Áronnal kapcsolatban. Hiszen *Illés Endre* volt az, aki oly értő, s nagyszívű színházi tudósítóként, a kevés kritikusok egyikeként jelentette annak idején: az *Énekes madár* rendkívüli esemény a magyar színház életében. Figyelmesen végigkísérte Tamási Áron pályáját, a *Vadrózsa ágához* írott esszéjével búcsúzott a kedves baráttól. *Czine Mihály* több, fényes írásban beszélt a magyar és az egyetemes égbolton ragyogó különös-magányos csillagról. Az említett könyvek és írások mértékke lettek a Tamási-irodalomban.

A szép munkák sorában mit ígér Taxner-Tóth könyve? Ismét a könyv kíséző kártyáját idézzük: Taxner Tóth Ernő „Figyelemmel kíséri, hogyan hatott az ellentmondásos, bonyolult világ Tamási gondolkodására és közéleti tevékenységére, ismereti törekvéseit, nem hallgatva el a kiváló író pályájának sokféle emberi és eszmei buktatóját sem. Szembenéz a »Tamási legendákkal«, romantikától és belemagyarázásoktól mentes, összefüggő pályaképet tár az olvasók elé.”

Különös ajánlás; mintha a tárgyban még nem íródtak volna tanulmányok ezzel az igénnyel. Idézőjelbe pedig azt tesszük, amit épp ellenkezőképp gondolunk, ha nincsenek legendák, akkor csak önáltató okoskodás és fontoskodás lehet szembenézni velük.

Vagy az volna legendafoisztás, hogy Tamási első írói kísérlete nem a *Szász Tamás, a pogány* volt, mint ahogy ő nyilatkozta volt, hanem a *Zászlónk* című újság 1915—16-os pályázatára beküldött munkák? Apró filológiai érdekesség, közlése Taxnert dicséri, de ez a pályaképet még nem revelálja. Taxner-Tóth Izsák Józseffel ellentétben úgy ítéli meg, hogy Tamási már Amerikába való utazása előtt megismerkedett az avantgarddal (23. l.). De végül ezt csak Szabó Dezső *Az elsodort falujának* feltételes ismeretével bizonyítja, amit pedig Izsák sem tagadott. Vagy az volna a legendaosztás, hogy az 1957-es esztendőről írván, Taxner-Tóth felemlíti, hogy Tamási az éhenhalásról készített jegyzeteket, s hogy éjszakázásban és az alkoholban próbálta oldani a lelkét? Az igazságra törekvő teljesség hiányzik itt: Tamási ekkor is dolgozott, ekkor írta színházi rendelésre, ám soha elő nem adásra a *Hegyi patakot*, és ekkor szőlő bízodalommal arról, hogy az *Ördögölő Józsiás* színpadot kap. Nagyon készült rá, ám hiába.

Taxner-Tóth tudományos igénnyel végigelemzi Tamási Áron életművét, a már ismert és említett monográfiák, tanulmányok rendjében, csakhogy azoknál kevesebbet ad. *Írásának csak időrendi linearitása van, az író, az ember, a magyar sorskérdésekért felelősséget érző gondolkodó nincs együtt jelen.* Az emberi élet, a történelem és az alkotások összefonódnak. Így lehetne az író tételbe állítani, s nem műveit, a motívumokat eseményszerűen összefűzni. Mert lehet-e az Énekes madárról úgy beszélni, hogy a Magdó szerelemről szó se essék, csak akkor, amidőn származása miatt a háború idején menekíti és bújtatja? Lehet-e hallgatni Márai Sándorhoz

címzett leveléről, amely teli van hittel, bizakodással a magyar nép jövőjét illetően? Írói-dramái helyzet, amidőn 1956-ban átdolgozta az Énekes madarat; erről sem beszél Taxner könyve. Az író „sokféle emberi és eszmei buktatóját” nem hallgatja el az ajánló szöveg, de a kor buktatóiról, súlyos tévedéseiről nem szól a kellő hangsúllyal a könyv. Régi, s úgy látszik, jól bevált kényelmes fogásunk, hogy a történelmet a személyiségen kérjük számon. A kapcsolat mélyebb elemzése üdvösebb lenne. Taxner-Tóth joggal idézi a *Szom és reménység* című írást, amelyben a történelem fő sodrától Tamási Áron — gondolkodóként — messzire került, ám ugyanebben az írásban az is olvasható: „Ezért látja úgy a lélek, hogy a jövő társadalma a szocializmus elvére épül, s hogy olyan értékrendet teremt, melyben a lélek, a szellem és a tehetség megillető helyére jut.” Pontosan eme óhajtság nem teljesedhetett be, és szenvedte a tragédiát néhány év múltán. Az *Ábel és a Jégtörő Mátyás* írójának napi megélhetési gondjai voltak, több éven át semmit, majd bábjátékokat, toborzójeletet írhatott. Az ember és az alkotó kegyetlen drámája ez a történelemben, s erről Taxnernek egy-két hüvös-ítélkező mondata van.

„Bölcs és becsületes kis könyv” — írta Veres Péter a *Szirom és Boly*ról. Nehéz időben született, és fontos üzenete van. Lejárt a termelési regény ideje, ezért már eleve avitt mű születhetett, mondja Taxner-Tóth arisztokratikusan. A művet nem helyezi el az időben, hiszen akkor született, amikor falvak népe a nagy életformaváltást élte, s ez súlyos tragédiákkal is járt. Agitátorok járták a falvakat és a tanyaikat, sok jó szándékkal, és a történelmi igazság tudatával beszéltek, győzködtek; ebben az időben született a *Szirom és Boly*. Izsák József fontos részt idéz: „Mi ne legyünk olyan tacskó fiúk, akik riogatják a madarat, hanem varázsoljunk kedvező időt és gyűjtsünk kívánatos érdeket, hogy a madarak a maguk kedvéből oda repüljenek” — mondja *Szirom* tató. Szép példabeszéd a helytállásra, jövőt mutató, közösségi igénnyel íródott mű. Mennyi ilyen útmutató, közösségteremtő könyvre lett volna szükség, megértetni a történelmet, csitítva a lélek nyugtalanságát. Fontos könyv a *Szirom és Boly*, amely Taxner-Tóth szerint: „szinte az író szándékai ellenére emelkedik fölül a sematizmus átlagán...” Ebben az értelemben Taxner nem látja a *Boldog nyárfalevél* című darab lényegét, amely, noha a második világháború után játszódik, fő kérdése a bizalom. Az állhatatosság, próbája a darab, aktuális kérdés, különösen 1961-ben. Nem háborús tematikus játék, mint ahogyan Taxner-Tóth a késétséget említve utal erre.

Kritikai gyakorlatunkban, különösen a tanulmánykötetek méltatásakor szemérmesen hallgatunk a nyelvről. Márpedig nemcsak a szépirodalom, hanem irodalomtörténeti és esztétikai művek erejét is méri a nyelv. *Különösképp az ismeretterjesztő, sokak számára íródó könyveket*. Taxner-Tóth nyelve száraz, helyenként suta, szürke. Akkurátusan dekázza az ítéleteket, ezért aztán olykor mosolygató, máskor félszeg, nehézkes mondatokat ír. Különös, de a tárgy, Tamási Áron világa és nyelve Taxner-Tóthot nem mozdította. Az olvasó számára pedig lehetne-e kedvesebb és meggyőzőbb olvasásra serkentő játék, mint az interpretátort is rajtakapni Tamási élményén?

Az elemzésekbe félreértések, hibák és tévedések is csúsznak. „Elvont figurák küzdenek elvont környezetben az Énekes madárban is” — olvashatjuk zárójeles megjegyzésként, aztán a játékot nagyon is tényszerűen elemzi a szerző. Tamási maga is reális játéknak tekintette az Énekes madarat. „Mivel a való élet alapján kell játszani, helytelen volna az a felfogás, hogy a mesebeli jók és gonoszak állanak egymással szemben” — írta 1961 áprilisában a debreceni Csokonai Színház együtteséhez.

Kimódolt kifogás az Taxnertől, hogy a *Hullámozó vőlegényben* „nyoma sincs az új magyar társadalom problémáinak”. Filológiai tény, s érthetetlen, hogy Taxner nem tudja, a darab nagyobbik része a felszabadulás előtt íródott. „Hullámozó vőlegényem 2 felvonása másfél esztendeje készen van” — nyilatkozta Tamási a Színház 1945/13. számában. Emé adat ismeretében az elkövetkezendő elemzéseknek alaposabban át kéne gondolni a mű belső rendjét, a felvonások illeszkedését, a történet végső üzenetét.

Egy helyütt Taxner-Tóth különös véleménnyel van Tamási nyelvéről. Tamási Szabó Dezsőtől és a népmesétől tanulta a nyelvet — mondja, majd azt írja: „Java műveiben sem a dialógusok, sem a párbeszéd nem keltik az élőbeszéd benyomását.” „Ízes, góbés, csavaros, ...” és még ezekhez hasonló hány és hány kifejezéssel jelölték már Tamási különösnek tűnő nyelvét, holott Tamásival kapcsolatban legkevésbé hivatkozhatunk stúdiumokra és különlegességre. Mert az ő nyelve Székelyföld természetes nyelve, a sajátos gondolkodásmód s az élet megnyilatkozása. Az említett szövegben a „szürke, súlyos, mindennapi nyelvet” számon kéri Tamásitól. Valóban nem mindennapi módon, hanem balladai tömörséggel teremtett drámai szituációkat. S a rövid párbeszédekben is mindig izzik a dráma.

A könyv hibája az is, hogy a Tamási Áron művei című összeállítás kritika és ellenőrzés nélkül átvette Izsák József könyvének pontatlanságait. Így például a színdarabok írási-bemutatói és kiadási rendje teljesen összekeveredik. A Boldog nyárfa-levél datálása pontatlan, mert az 1963-as évszám az ősbemutatót jelöli, a kecskeméti előadás műsorfüzetében azonban Tamási megírja, hogy 1961-ben írta, s az 1962-ben kiadott *Akaratos népség* című drámagyűjteményben is olvasható, amely viszont hiányzik a művek listájáról. A Hegyi patak keltezése is pontatlan, mert nem 1959-ben, hanem 1958-ban íródott. Pontosabban: Tamási Áron ekkor fejezte be. Ha báb-játékok és a toborzási jelenet fel vannak tüntetve, akkor miért hiányzik az Ördögölő Józsiás című mesejáték, a *Tűzálló Pál*, a *Szegény Ördög* és a több báb- és rádiójáték? 1945-ben az EMKE könyvsorozatban a Műkedvelők Színháza címmel Kolozsvárott megjelent a *Székely fás* című játéka — ez is hiányzik az összeállításból. A *Vitéz lélek* bemutatója 1941-ben volt, de 1940-ben íródott, így jelöli az *Akaratos népség* kötet is. A *Vitéz lélek* című darabból készült filmforgatókönyv — a *Mezei próféta* (1947) — szintén hiányzik a művek rendjéből. A *Tündöklő Jeromos*nál megint az írás és a bemutató évszámát találjuk, de az Énekes madár a kiadást jelöli, hiszen 1933 őszén íródott a székely népi játék.

Taxner-Tóth könyve nem hozott új eredményeket Tamási Áron értékelésében. A tanulmányok és a kismonográfiák után sürgető volna a munkát az alapoknál kezdeni. Korábban Faragó József, az elmúlt évben Balogh Edgár a Tiszatájban már beszélt a tennivalókról: a folklórvilágot, Tamási világát hamarosan fel kell kutatni, hogy a művek jelképrendszere, a régi közösségi kultúrával való kapcsolatai világossá legyenek. Amerikai élete, munkássága is tisztázásra vár, az avantgardhoz való kötődése is ezután magyarázható. Taxner-Tóth nem említi, noha időben már tudhatott róla, az *Ösvigasztalás* című darab is előkerült, Tamási Áron késői remek adománnyaként. Immár bizonyos, hogy rádiójáték, esetleg dráma s novellák még lappanganak. Publicisztikája sem teljesen ismert. Ebből a kismonográfiából is kitűnik, az újságok még számos nyilatkozatát rejtik, amelyekből a kutató újabb eligazításokat, segítséget kaphat. Az anyag teljessége, s az idő legyen majd kegyes, segítse a kutatót Tamási Áron igazi, pontos arcképének megrajzolásához! (*Gondolat*, 1973.)

ABLONCZY LÁSZLÓ